

BIBLIOTEKA
SHTETIT

814-9

H24

LUTFI HANKU

**NEPER
GJURMET
E HEROIT**

814-9

H24

LUTFI HANKU

R

NËPËR GJURMËT E HEROIT

(Kushtuar Heroit të Popullit
Nazmi Rushiti)

34842

SHTËPIA BOTUESE «8 NËNTORI»

PRINDËRIT DHE «SHKOLLA» E VARFËRISË

I dërmuar shpirtërisht, Rushit Shaqiri hodhi sytë nga masivi i maleve të Kërçinit, në këmbë të të cilit shtrihej qyteti i Dibrës. Hëna po nusëronte për të dalë plot shkëlqim e të derdhte dritën e argjendtë mbi fushat e luginat e Dibrës. Kjo pamje ia treti mendimet Rushitit në gjurmë të hershme...

...Malësorët dibranë, sipër ku përziejnë ujërat e tyre Radika me Drinin, po lëronin ato copat e vogla gurore, brinjë malit. Papritur një zë sikur doli nga zemra e malit dhe shtangu njerëzit që po lëviznin me shpejtësi shetërit.

— Heee-heee! Hasmi, mor hasmi!

Ata qëndronin si të shtangur e s'po lëviznin.

— A dëgjuat apo jo, mor heeej! Hajdutët po na djegin e po na vrasin, mor, heeej! — vazhdonte zëri.

Fshatarët i përfshiu urrejtja. U mblodhën kokë më kokë dhe vështronin njëri-tjetrin me dëshpërim.

— Burra, me ç'kemi në duar, t'u dalim përpara qenve! Ose ne, ose ata! — bëri zë Shaqiri, i ati i Rushitit.

Kur arritën në fshat, ata ishin larguar duke djegur disa shtëpi dhe duke marrë me vete dhe tre burra, të cilët i therën qysh të nesërmen.

Një ditë tjetër Shaqirit i vajtën në shtëpi taksidarët.

— ... Epo, na jep dhinë atëhere.

— Më mbeten fëmijët barkthatë.

— Shkurtoje gjuhën! — iu kanos xhandari.

Taksidari dhe dy xhandarët i hynë përdhunisht në shtëpi dhe i morën dhinë e vetme. I ndezur nga kjo padrejtësi, Shaqiri mori thikën e madhe, me të cilën grinte duhan dhe u doli grabitësve qeveritarë përpara.

— Ju më morët dhinë, por unë do t'ju marr shpirtin!

Taksidari dhe xhandarët u zunë ngushtë.

— E paske kapur me të egër. Nuk besuam se do të arrije deri këtu, të ngresh dorë kundër krajlit të madh. Dhinë, merre, jotja është... Por...

*
* *

Një ditë vjeshte, malësorët e tjerë i uruan Shaqirit fatbardhësi në jetë, kur ky familjarisht, u largua për në qytetin e Dibrës së Madhe. Bashkë me të birin, Rushitin, merreshin me regjien e lëkurëve. Por Shaqiri, i munduar nga puna e rëndë, vdiq i ri. Barra e shtëpisë mbeti mbi shpatullat e Rushitit. Vazhdoi edhe ky të merrej me regjien e lëkurëve, të cilat i dërgonte te tregtari i qytetit e, ky i fundit, i niste për Shkup e Ohër. Ditë e natë nuk pushonte së punuari. Një ditë

shkoi te tregtari trashalug, me atë bark si fundi i një mullari.

— Mirë bërë që erdhe, të shikojmë pak llogarinë, — tha tregtari. Ai hapi fletoren dhe sa me laps, sa me gishta, i tregoi llogarinë, duke ngritur kokën lart, e duke mbyllur ata sytë e tij si të mizës.

— Nuk e ke bërë mirë llogarinë, — i tha Rushiti.

— Po sa thua ti? — e shikoi tjetri me inat.

Rushiti ia numëroi një për një.

— Ti dukesh që je i pamësuar në zanat. Je i ri në shehër! — u ngërdhesh tregtari.

— Usta, këtu bëhet fjalë për hesapin që më takon! — e ngriti zërin Rushiti. Njerëzit kuështarë u mblodhën rreth tyre.

— I paska hasur sharra në gozhdë tregtarit, — foli njëri.

— E di ç'ke ti? Merr hesapin dhe m'u hiq dere! — shfryu tregtari tërë nerva.

Rushiti shtrëngoi grushtat fort, por një mendim i lidhi duart dhe i tha me një zemërim të papërmbajtur:

— Ju, tregtarët, na e rripni lëkurën.

— Heu, na qenke bërë edhe politikan, or zoti Rushit! Të kruheshka kurrizi, ë?

Rushiti nuk mori më asgjë parasysh. Nxori thikën dhe e nguli me vrull mbi trupin e majmur të tregtarit, i cili u lëshua si thes para këmbëve të tij.

Rushiti doli kaçak. Xhandarmëria serbe e ndoqi. Atëhere ai u arratis në Greqi. Dy vjet që-

ndroi atje. Më 1922 u kthye fshehtazi në Dibër të Madhe, kaloi kufirin familjarisht dhe erdhi përgjithmonë në Shqipëri.

*

* *

Ai u kthye nga ara gjithë helm. I hodhi duke i përplasur me forcë ato dy-tri kashta në të hyrë të shtëpisë dhe u fut brenda. Kishte ndryshuar shumë. Dukej më i ligur, me sy të shuar e të bren-gosur. U hodhi një vështrim të heshtur fëmijëve, tundi kokën e lodhur dhe u ul. I trishtuar dhe i ndrojtur, Nazmiu iu afrua të atit, duke pritur përkëdheljet e ëmbla prindërore. Tre fëmijët e tjerë u strukën edhe ata pranë tij.

«Si do t'i rris këta? Eh, kjo jetë e shkretë!» — psherëtiu Rushiti.

— Hë, more burrë, si duket ara? — pyeti Nebija me gjysmë zëri.

— Thatë, mos iu lidhtë kokrra, mos iu lidhtë! — shfryu Rushiti.

Nebija uli kokën dhe u largua që të fshihte dëshpërimin.

Fëmijët vështruan të atin në sy. Ata nuk luajtën atë natë, as përralla nuk kërkuan t'u tregonte e ëma. Duke i përkëdhelur të birit flokët, i erdhi ndër mend lindja e Nazmiut në lagjen Tigvarc të qytetit të Dibrës, më 13 gusht 1919, dhurata e hallës, një djep me dru mali të gdhendur ku ishte urimi: «Me jetë e i fortë sa malet».

Rushiti vështroi me pikëllim duart e tij të nxira, si toka nga vapa e korrikut. Agai priste t'i dërgonte «qesimin» e tokës. Por toka vetëm kashta

për lopët kishte rritur. Donte të hante vetë me fëmijët, donte të hante edhe agai. Sa ngushtë e kishte futur kjo jetë Rushitin! Ai ishte grindur me gehajanë e agait atë ditë.

— Natën ua hoqe kallingjtë misrave, bre Rushit? — e kishte pyetur ai me ironi.

— Paske oreks për të qeshur ti, lum miku, — ia kishte kthyer Rushiti duke përplasur një grumbull kashte për tokë.

Ai bloi nën vete mendimet, sepse agai e kishte porositur të mos kthehej bosh në konak.

— Një herë ngule shatë në tokë të agait, e gjë nuk nxore në krye, — i foli Rushitit.

— Po ç't'i bësh nëmës së perëndisë, mor mik? As për ne e as për aga nuk ka dhënë kjo e shkretë! — tha Rushiti duke menduar se u mor vesh me të.

— Nuk do të dijë agai. Ai me ty ka biseduar. e jo me tokën, o Rushit! Ai kërkon qesimin. Prej tokës a prej botës, se ku e merr ti, ai këtë hesap nuk e vë në kandar.

Bëri ç'bëri Rushiti, duke u rropatur poshtë e përperjetë, agait i pagoi qesimin dhe e braktisi punën në arat e tij.

Ca kohë ndenji në fshatin Kurtbeg, pastaj, me ndihmën e prindërve të Nebijes, bleu më pak se tre dylim tokë në Dovalan, një fshat në anën e djathtë të Drinit të Zi, dhe ndërtoi një shtëpi të vogël përdhese. Në atë pak tokë mbillte duhan dhe e shiste në qytetin e Dibrës së Madhe dhe në Peshkopi.

*
* *

Një ditë, tek po luante në të dalë të fshatit, Nazmiu pa një shokun e tij që ishte nisur për në shkollën e Kastriotit. Sa zili e pati atë! U sul me vrap në shtëpi dhe e zuri të ëmën nga duart.

— Nënë, edhe unë dua të shkoj në shkollë, — dhe lotët i mbuluan sytë.

— Çfarë shkolle, more shpirti i nënës. Ne...

— Jo, unë do të shkoj! — nguli këmbë ai.

Nebija e uli në prehër, ia mori kokën në gji dhe filloi ta përkëdhelte.

Atë ditë në Dovalan, hoxha i fshatit hapi një shkollë turqisht, që të pregatiste hoxhallarë të ardhshëm. Në mes këtyre nxënësve ishte edhe Nazmiu tetëvjeçar. Sa i gëzuar ndjehej atë ditë!

*
* *

— Si u ndave me again kësaj vjeshte? — e pyeti një dovalanas Rushitin, kur po ktheheshin nga pazari i Peshkopisë me nga një trastë me misër mbi shpinë.

— «Lëro e këndo, mbill e vajto», — thoshte im atë. — Edhe ne kështu po e ngrysim këtë jetë!

Si ecën edhe pak, panë hoxhë efendinë, që po pushonte ku zbret rruga për Dovalan.

— Apo jo, hoxhë efendi? — e lidhi fjalën dovalanasi. — Me hile është ndërtuar kjo dynja: shumë qajnë e pak qeshin.

Hoxha kruajti zverkun, sikur të kërkonte mendimin që s'po i vinte, dhe tha:

— Kështu e ka kurdisur allahu, secili qysh në lindje e ka të shkruar në ballë fatin e tij.

— Si shkon ai çuni im me shkollën? — e ktheu fjalën Rushiti. — A ka filluar të mësojë ndonjë fjalë nga turqishtja?

— Keni një djalë, që, zoti e sjelltë në rrugë të mbarë, o Rushit. Tetë vjeç është e me qenë dreq, elhamdurilah! Le vetë që nuk mëson, por... A e di se ç'bëri një ditë në mëngjez? Sa hyri në mësim, unë u thashë: «Selah alekim». E ai u përgjegj: «Unë turçen nuk e mësoj!». Hej, stafkurullah, djallë të tillë, të dalë udhës së hakut, nuk kam parë! — e mbaroi fjalën efendiu, duke vënë dorën në zemër. Atë ditë ishte prishur mësimi.

Hoxha kishte gjetur belanë nga Nazmiu dhe disa nga shokët e tij. Një ditë, ai, për të vendosur qetësinë mes «hoxhallarëve të vegjël», deshi të përdorte shkopin, por Nazmiu ia kishte prerë hovin:

— Ne na ushqejnë prindërit tanë, dhe jo ju!

Hoxha uli shkopin duke murmuritur ca fjalë të pakuptueshme.

Të nesërmen e kësaj ndodhie, Nazmiu nuk e pa hoxhën më me sy. Atëhere ishte vjeshta e vitit 1927.

*
* *

I shtrënguar nga varfëria, Rushiti në pranverën e vitit 1928, mori të birin përdore dhe u nis për në qytetin e Dibrës së madhe. Si nuk gjeti punë tjetër për të, u ndal te dyqani i riparimit të këpucëve të Ganiut, në atë qoshe pazari. Aty punonin edhe tre të rinj të tjerë si këpucarë. Rushiti ma-

llëkonte pa pushim që detyrohej të fuste të birin në punë qysh në moshën nëntëvjeçare, kur ai duhej të shkonte në shkollë. I zoti i dyqanit u bind më në fund që ta pranonte Nazmiun si shegert.

Në dyqan, këpucarët punonin pa orar që kur zbardhte dita e deri kur qytetin e mbulonte errësira e plotë. Këtij regjimi iu nënshtrua edhe shegerti i njomë. Veç kësaj, Nazmiu kryente dhe ca punë të tjera në shtëpinë e Ganiut. Shpërblimi për mundin ishte fare i paktë. Kishte filluar një periudhë tjetër jete.

Nazmiun e donin shumë të tre këpucarët, se ishte i urtë, punëtor dhe i respektueshëm. Në darkë, si linin punën, fillonin të mësonin shkrim e këndim shqip.

Për pak muaj, duart e tij të njoma filluan të qepnin opinga dhe të riparonin këpucë.

Dimri erdhi me ngrica. Bora e imët, sikur të fshihej nga era e tërbuar, futej edhe në dyqanin ku punonin katër shokët. Nazmiut nuk i punonin duart nga të ftohtit. Ganiu hyri në dyqan dhe i foli ashpër pse nuk punonte dhe pse i ishin derdhur ca thumba për tokë.

— Është fëmijë ai, zoti Gani. Ne do ta bëjmë punën e tij, — ndërhyri këpucari më i moshuar.

— Ti ule kokën aty! — iu kërcënua Ganiu. — Mos i dilte për zot punës kur nuk ka kryqe!

Nazmiu përplasi çekiçin dhe këpucën e vjetër me inat, u ngrit pa folur, mblodhi teshat, u përshëndet me lot në sy me tre shokët, i hodhi një vështirim përbuzës e revoltues Ganiut dhe... doli nga dyqani. Në dyqan sundoi heshtja.

Tri orë eci mes borës dhe erës. Në shpinë mbante torbën e teshave, mes të cilave kishte fu-